

festő-kivágó lapokat, pici maketteket adtak.

A Kecskeméti Színház már emlegetett *Háromgarasos Operájához* (Brecht) a dalszövegek és Brecht följegyzései járnak újságformátumban (szerkesztő Gyergyádesz László). A rendező élcei a szakirodalomról *Premodern expozé* címmel avitt szellemet árasztanak.

Debrecenben előadták Göncz Árpád *Magyar Medeiáját*. A darabot nem köztársasági elnök, hanem magyar író írta, a Madison-díjat ellenben a köztársasági elnök kapta, ezért a díjra vonatkozó szemelvényt és a képet a műsorfüzetben kerülni kellett volna.

Az évad legszebb műsorfüzeteit Szeredás András szerkesztette Szolnokon (grafikus Kőfaragó Gyula). A *Száz év magány* (Marquez) finom címlapját Balla Margit tervezte. Karcsú oszlopok közt a homokórán leperog egy emberi arc, és újból arccá formálódik. Capuccino színű lapokra csokoládébarnával nyomták a figyelemmel válogatott szövegeket és képeket. A *Félreértés* (Camus) műsorfüzete fekete alapon fehér. Az antik kódombormű-töredék a címlaptól a hátsó borítóig megreped,

összecsúszik, megsokszorosódik, fölpendörödik. Camus ír a darabról, a tragédiáról, a színházról – a rendező Camus-ról. A *Vadkacsa* (Ibsen) műsorfüzete a legegyszerűbb és legvonzóbb – pusztán Szeredás saját feljegyzései, quasinaplója. A próbaafotók mellé szerkesztett párbeszédészletek a darabból réges-régi könyvek illusztrációs mellékleteit idézik.

A Katona József Színházban a *Platonovhoz* (Csehov) kaptuk a legnagyobb hatású műsorfüzetet (szerkesztő Walyuch Annamária, grafikus Czeizel Balázs és Pataki Pörccz Gábor). Ez sem szemelvényekből építkezik, hanem Fodor Géza két lenyűgöző tanulmányát közli. Az első a filológiai szemelvényt fejtegeti. A *Platonov* esetében ez nagyon bonyolult, hiszen a művet „homály, s rejtélyek holdudvara veszi körül”. A második tanulmány *Miért érdemes játszani a Platonovot?* címmel a darabot és a szerepeket elemzi.

„Miért érdemes játszani a *Manót?*” – kérdezte Fodor Géza majd tíz éve egy régi műsorfüzetben.

Csökkönyösen jó műsorfüzeteket írni bizonyosan érdemes.

B. NAGY ANIKÓ

PÁRTÁLLAM ÉS SZÉNMONOXID

Nem az a legnagyobb baj, ha baj van, hanem az, ha nem lehet kimondani, hogy baj van. Ezt már tudjuk, megtapasztaltuk kellőképpen, és Orwell is belénk sulykolt. A megnevezés aktusa azonban nemcsak a kellemetlent segít eltávolítani, nemcsak a szenvedést segít enyhíteni, tehát nemcsak negatív kontextusban hatásos, hanem pozitívban vagy semlegesben is. Milyen fontos, hogy az ember egyszer csak kimondja magának, hogy amit érez: szerelem. Mennyire örül Jourdain úr, hogy amit mond: próza. Én nemcsak annak örültem, hogy végre bement a rádió: válság van, infláció van, szovjet megszállás van, szénmonoxid van (ez utóbbit újabban már nem mondják be), hanem annak is, hogy megtaláltuk a szót: paternalizmus, puha költségvetési korlát, monolitikus kultúrpolitika, állampárt. Vegyük észre, hogy ezek önmagukban nem mind szörnyűségek, a paternalizmus sokszor és sok helyütt védhető hozzáállás, a puha költségvetési korlát egy lehetséges fajtája a gazdaságirányításnak, és az indiai buddhista hagyomány enyhén szólva monolitikus kultúrpolitikája maradandót hagyott az emberiségre. De akár szép a dolog, akár csúnya, az ember annak örül, hogy megnevezte, hogy megtalálta, hogy a szemébe mondja a dolognak: puha vagy, korlát!

Az embernek úgy tűnhet, hogy a paternalizmus, a puha költségvetési korlát, a monolitikus kultúrpolitika meg a többiek egy erdei tisztáson táncoltak minden teliholdkor, s így énekeltek: „Ach wie gut, dass niemand weiss, dass ich Rumpelstilzchen heiss!”, vagyis „Ó be jó: nem tudja senkisé, hogy Pancimanci a nevem”. Egy éjjel aztán meglestük őket, s mikor legközelebb eljöttek, hogy peckeskedjenek előttünk, vagy alantas munkára fogjanak, mi bátran rájuk olvastuk a nevüket. Ők ettől nem foszlottak szét, nem zsurgordtak

hangyányira, de – hogy egy igazán népmesei kifejezéssel éljek – kezelhetővé váltak.

Csakhogy itt nem erről van szó. A paternalista pártállam nem olyan, mint a szénmonoxid. Az eredeti Grimm-mese is tartalmazza a névadás, a „nevűség” paradoxonját: lehet-e valakinek Rumpelstilzchen a neve, *ha ezt nem tudja róla senki?* Vagy csak attól a pillanattól lesz az, hogy ez másnak is tudomására jut? Adhatunk erre „realista” választ, mondván: igen, a paternalizmus akkor is létezett, mikor még nem így hívták, hanem diktatúrának, rendőrterrornak, hegemoniának, pártirányításnak, szocializmusnak, létbiztonságnak, tervgazdálkodásnak. Vagyis előbb létezett, aztán lett neki neve. De vigyázzunk, ne essünk Grimm kis hallgatóinak hibájába. A nyelv nem egyszerűen megnevez tőle függetlenül is létező dolgokat: a nyelv nem olyan, mint egy roppant katalógus, amely jól-rosszul „tükrözi” a könyvtárban amúgy is meglévő könyveket, azaz a világ dolgait. Egy név megteremtődése nem egyszerűen annyi, mint egy könyv bekatalogizálása. A Rumpelstilzchen név nem *tükrözi* azt a tényt, hogy a törpét így hívják, hanem *megvalósítja*. Csak a gyermeki-mágikus olvasatban fogadható el, hogy a törpét *a priori*, tehát „mögöttesen” is Rumpelstilzchennek hívják, s ezt ő csacska módon elkottyantja holdtöltekor a tisztáson. Nem: a törpe kénytelen bizonyos rendszerességgel hangosan kimondani, hogy mi a neve, mert különben nem volna ez a neve, a név nem tud lappangani, olyan titkos név nincs, amit senki ne tudna.

Az ötvenhatos forradalom neve – hiába lappangott politikai, zurnalisztikai értelemben – nem volt igazán titkos, hiszen szűk körben vagy külföldön, vagy akár gondolatban rendszeresen „elhangzott”, élt. A forradalomnak, a megszállásnak, a cenzúrának igenis ez volt a neve, legfeljebb a nyilvános szférában nem volt szabad használni. A könyvtári hasonlatot folytatva: megvolt a könyv, katalóguscédula is volt róla, csak éppen

nem volt szabad kikölcsönözni. Mindez azonban nem igaz a paternalizmusra, az állampártra, a pártállamra és sok új terminusra: ezeket a neveket nem félelemből, tilalom miatt nem használtuk, hanem mert nem léteztek. (Legalábbis a kurrens magyar használatban, a század második felének viszonyaira érve nem léteztek.) Ha a paternalizmust diktatúrának, rendőrterrornak, hegemoniának, pártirányításnak, szocializmusnak, létbiztonságnak vagy tervgazdaságnak neveztük, akkor az is volt: egy kicsi mindegyikből, s mindegyikben egy kicsi. De e szavak vagy erősebbek, vagy általánosabbak a paternalizmusnál, s így nem ugyanazt jelölik. A paternalizmus nem létezett mint ilyen, mert nem volt neve. Most alkottuk meg, visszamenőleg, mint ahogy az egész elmúlt rendszert is. Huizinga is így alkotta meg, jókora időköz elteltével, a középkort. Megneveztük, megalakítottuk, kézbe tudjuk venni, megismerléni és főleg: eltávolítani, meghaladni.

Az egyetem reformján munkálkodva, sokan úgy éreztük: pontosan meg kéne nevezni, mi is folyt eddig, mert ha nem adunk nevet neki, akkor nem fogunk tudni túl lépni rajta: továbbra is úgy fog tűnni, hogy ilyen az egyetem, hogy ezt hívják egyetemnek. Valaki ki is találta, hogy a kommunizmus alatt kialakított tanulmányi rendet – amikor elő volt írva, mely félévben mely tantárgyat kell tanulni – „kényszerrendezett tanulmányfolytatás”-

nak nevezzük. Mivel ez így soha kimondva nem volt, e rendszert most, e névadással alkottuk meg (majd – legalábbis a pesti bölcsészkaron – elvetendőnek ítéltük).

Az új nevek – megvetés a kivételnek – új dolgokat teremtenek tehát, amennyiben pótlólag megteremtik a régit. A minap az Akadémia valaki „Tudományügyi Minisztérium”-ként emlegette. És így tovább. Feltűnő, hogy a teremtő nevek szinte mindig a múltra vonatkoznak. Egyetértek: a múlt érdekesebb, mint a jövő, temetesen érdekesebb részt venni, mint szülesen.

NÁDASY ÁDÁM